

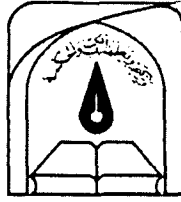
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ترانه‌های آوازهای ایران
توسط استاد آواز ایران

بسم الله به خط کوفی تزئینی در کتیبه کوفی مزهر مسجد جامع قزوین، ۵۱۴ هجری قمری

۴۲۴۳

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده هنر

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد ارتباط تصویری

بررسی اصول گرافیکی حروف

در

خطوط کوفی کتیبه های ابنیه دوره سلجوقیان

(با تأکید بر بناهای مسجد جامع کبیرقزوین، مسجد جامع اردستان و مقبره پیر علمدار دامغان)

نگارش:

۱۳۸۱ / ۵ / ۱۷

علی بختیاری

استاد راهنما:

سید ابوتراب احمد پناه

استاد مشاور:

دکتر محمد خزائی

۴۲۵۴۷

بهار ۱۳۸۱

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم / آقای علی بختیاری

تحت عنوان: بررسی اصول گرافیکی حروف در خطوط کوفی کتیبه‌های ابنیه دوره سلجوقیان (با تاکید بر بناهای مسجد

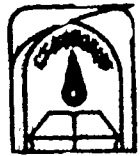
جامع کبیر قزوین، مسجد جامع اردستان و مقبره پیر علمدار دامغان) - پروژه عملی: طراحی نام چهارده معصوم (ع) و بسم

الله الرحمن الرحیم براساس یافته‌های تحقیق با خط کوفی تزئینی به صورت نقش برجسته (گچبری)

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	سید ابوتراب احمد پناه	مربی	
۲- استاد مشاور	دکتر محمد خزائی	استاد یار	
۳- نماینده تحصیلات تکمیلی	مرتضی حیدری	مربی	
۴- استاد ممتحن	مرتضی حیدری	مربی	
۵- استاد ممتحن	سید مصطفی اوجی پور	مربی	

بر اساس نظر اعضای هیأت داوران
تأیید می‌گردد

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:
کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته (آر.ا.ا.سروری) است که در سال ۱۳۸۸ در دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر (آر.ا.ا.سروری)، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر (آر.ا.ا.سروری) و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر - از آن دفاع شده است.

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب محکم گنجوی دانشجوی رشته (آر.ا.ا.سروری) مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: محکم گنجوی

تاریخ و امضا:

۲۱/۰۵/۸۸

رئیس انجمن دانش آموختگان تربیت مدرس

تقدیم به پیشگاه بزرگ استاد خط کوفی و

طایر قدسی حضرت امام علی (ع)

آنکه از میان خانه خدا و جامه کعبه به روی فجر صادق و
افق تیره چشم گشود و بانسیم صبح حیات نغمه
سرداد، آنگاه میان زمین و آسمان بال و پر گشود و جهان را
پر صدا کرد، سپس با پروبال خونین و روی گلگون، از
دریچه محراب در افق سرخ، روی نهان ساخت و در
میان دواقی تیره و سرخ طلوع و غروبش عالم را میان
شوق و حسرت متحیر گذارد.

و تقدیم به همه استادان بزرگ و گمنام هنرهای

اسلامی

و به پدر و مادر عزیزم

و به همسرم که قلبش آکنده از مهربانیهاست

جلب رضا و خوشنودی خاطر اربابان دانش و
هنر، دل و اندیشه فرمانبران راروشنی و صفا
و نیرو می بخشد.

بدینوسیله از زحمات بیدریغ اساتید بزرگوار جناب
آقای سیدابوتراب احمدپناه و جناب آقای
دکتر محمدخزائی که در نگارش این پایان نامه
بنده را یاری نموده اند صمیمانه سپاسگزاری و تشکر
می نمایم.

همچنین مراتب قدردانی خود را از همه اساتید دوره
تحصیل در دانشگاه تربیت مدرس و اساتید دوره
کارشناسی ارتباط تصویری دانشکده هنرهای زیبای
دانشگاه تهران و تمامی کسانی که همواره مهرورزی
به تمامی مظاهر هنر و فرهنگ ایران عزیز را در
وجودم زنده کرده اند قدردانی می نمایم.

و با سپاس از کلیه مسئولین و کارکنان دلسوز دانشکده
هنر و سایر کارکنان دانشگاه تربیت مدرس.

چکیده

هنر اسلامی اساساً هنری است تزئینی تا طبیعت گرا، و باشکوهترین جلوه خلاقیت در معماری اسلامی، در کتیبه نویسی، متجلی شده است و خط کوفی باغناهی بصری گوناگونش جایگاه ویژه ای در کتیبه ها دارا است. شناخت قابلیت‌های تصویری خط در ایران همراه با توجه به اصول گرافیک، راهکارهای جالبی به طراحان می دهد. خط همانند دیگر عناصر بصری در آثار گرافیکی، نقش های گوناگونی را ایفا می کند و می تواند عناصر اصلی و تعیین کننده اثر باشد، یا در تصویر نفوذ کرده و ساخت واحدی به وجود آورد، یا به عنوان سطحی از مجموعه و عناصر همگن در کنار دیگر سطوح مطرح شود، میتواند به عنوان بیانگر اطلاع و خبر در ساختمان کار دخالت داشته باشد یا دست کم فقط فضاهای خالی را پر کند. حروف الفبا مجموعه ای از نشانه های تصویری هستند و هنگامی بالاترین اهمیت خود را پیدا می کنند که در مناسب ترین حالت و موقعیت یعنی در رابطه تام و تمام با شکل و محتوای پیام باشند. پایان نامه حاضر قصد دارد با بررسی ارزشهای بصری و ویژگیهای گرافیکی حروف کوفی در ابنیه دوره سلجوقی و ویژگیهای تصویری آن را بشناسد و با دستیابی به اصول حاکم بر زیبایی شناسی کتیبه ها و استفاده از شکلهای خالص موجود، در طراحی گرافیک معاصر، با تعمیم آن اصول به طراحی حروف امروزی، از آنها بهره مند شود. رساله حاضر در چهار فصل ارائه شده که فصل اول به ظهور خط کوفی و بررسی جایگاه تزئینی آن در هنر اسلامی می پردازد. در فصل دوم کاربرد کتیبه در معماری مورد مطالعه قرار می گیرد. فصل سوم بانگاهی به عصر سلجوقی بناهای مسجد جامع کبیر قزوین، مسجد جامع اردستان و بقعه پیر علمدار دامغان که در این عصر احداث شده اند همراه با کتیبه های این بناها معرفی می شوند در فصل چهارم کتیبه های کوفی مورد نظر در هر بنا مورد تجزیه و تحلیل، مقایسه و انطباق با مبادی سواد بصری قرار گرفته، از دیدگاههای مختلف مورد مطالعه قرار می گیرد. در انتها مروری تصویری به کار کاربرد خطوط کوفی تزئینی در سایر هنرهای اسلامی در دوره های مختلف صورت پذیرفته است. تأثیرات تصویری خطوط ایرانی چون پهلوی و دین دبیره در خط کوفی ابتدائی در قرون گذشته که منجر به پیدایش کوفی شرقی (قرمطی) شده، از یک طرف و شکل گیری و تناسبات و قانونمند شدن خطوط اسلامی توسط خطاطان ایرانی از سوی دیگر همگی دلیل بر تأثیرات روحی ایرانیان بر خط مذکور است. خصوصیات روحی خطوط ایرانی مانند: رعایت تناسبات طلایی و آزادی و روانی حرکت ها و کشیدگی و گره های متناوب و ساده سازی زوایا و ... را می توان از ویژگیهای کلی و مهم خط فارسی، در تنوع شکلی آنها دانست که از چند دیدگاه، مورد بررسی قرار می گیرد: تنوع در شکل، تنوع در ارتفاع، تنوع در پهنای حروف و ضخامت حروف و اتصالات. گرافیک امروز ایران بخصوص در بخش طراحی حروف فاقد نوآوری و قدرت خلاقه ای

است که بتواند موجب تحول وخلق آثاری ماندگار و امروزی باشد. بیشتر آثار گرافیک امروز ایران نه تنها اخلاقه نیستند بلکه هویتی ایرانی نیز ندارند و از میراث عظیم هنری ایران کمتر بهره ای برده اند. با نگاهی به گرافیک سنتی ایران که شاهکارهای آن را می توان در معماری (کتیبه نویسی، کاشیکاری، گچبری و...) نقوش قالی و گلیم، نقوش روی ظروف، خوشنویسی و خطاطی، منسوجات، تصویرگری کتب و... مشاهده نمود، درمی یابیم که گرافیک امروز ایران پیوند خود را با گذشته کم کرده و شاید از دست داده و در مقایسه با آثار قدما در ضعف و انحطاط به سر می برد. طراحان امروزی بینش صحیحی نسبت به گرافیک و کاربردی بودن آن و شناخت کافی از تاریخ هنر ایران ندارند. این رساله قصد دارد به گرافیستهای معاصر اثبات نماید خط فارسی استعداد و قابلیت بسیار بالائی جهت خلق فرمهای جدید و قلمهای امروزی و زیبا (طراحی حروف) دارد و این اندیشه که خط فارسی از لحاظ زیبایی و کاربردی به خط لاتین نمی رسد، کاملاً مردود است. چرا که همانطور که دیدیم تنها خط کوفی توانسته صدها شکل تزئینی را در گذر زمان در آثار متفاوت به نمایش بگذارد حال آیا خطوط و اقلام دیگر فارسی چنین ویژگی و استعدادی را به منظور تغییر شکل و بسط و توسعه و بکارگیری در عرصه های مختلف هنر گرافیک ندارند؟ یقیناً جواب مثبت خواهد بود.

انشاءالله باهمت هنرمندان جوان و سعی و پشتکار و مطالعه آنان، این امر تحقق خواهد یافت.

واژگان کلیدی: هنر اسلامی، هنر ایرانی، کتیبه، خط کوفی، اصول گرافیکی حروف، سلجوقیان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۵	کلیات تحقیق.....
۹	فصل اول: ظهور خط کوفی و بررسی جایگاه تزئینی آن در هنر اسلامی.....
۱۰	۱-۱ سرگذشت خط پیش از دوره اسلامی (در ایران باستان).....
۱۸	۲-۱ منشأ خط عربی.....
۱۸	۳-۱ تحول خط در ایران (دوره اسلامی).....
۲۰	۴-۱ خط کوفی نخستین خاستگاه تجلی هنر در اسلام.....
۲۴	۱-۴-۱ شهر کوفه خاستگاه خط کوفی.....
۲۵	۲-۴-۱ گسترش خط کوفی.....
۲۶	۵-۱ ظهور علائم، اعراب، نقطه و نشانه های آوایی در خط کوفی.....
۲۸	۶-۱ کیفیت تصویری خط عربی (کوفی).....
۳۱	۷-۱ تحولات تصویری در خط کوفی.....
۳۷	۱-۷-۱ مشخصه های خط کوفی.....
۳۸	۸-۱ کوفی تزئینی.....
۴۱	۱-۸-۱ منشأ خطوط کوفی تزئینی.....
۴۴	۹-۱ کوفی ایرانی یا کوفی پیرآموز.....
۴۷	۱۰-۱ کوفی بنائی.....
۴۸	۱۱-۱ خط کوفی و نقوش اسلیمی.....
۵۷	۱۲-۱ کاربردهای بصری خطوط در هنرهای تجسمی.....
۵۷	۱-۱۲-۱ خوشنویسی.....
۶۰	۱۳-۱ اصول و قواعد خوشنویسی از دیدگاه ابن مقله.....
۶۴	فصل دوم: کاربرد کتیبه در تزئینات معماری اسلامی.....
۶۵	۱-۲ معماری ایران.....
۶۶	۲-۲ معماری در عهد سلجوقیان.....
۶۸	۳-۲ معماری و تزئینات.....

۶۸ ۲-۳-۱ شیوه ها و روشها
۷۰ ۲-۳-۲ موضوعات تزئین
۷۲ ۲-۳-۳ معانی
۷۵ ۲-۴ ۴ نمایش برخی تزئینات وابسته به معماری دوره سلجوقی
۷۹ ۲-۵ مفهوم و کارکرد تزئینات ایرانی در معماری و کتیبه نگاری
۸۳ ۲-۶ کتیبه نگاری
۸۴ ۲-۷ نقوش خطی (خط نگاره ها) در آثار اسلامی
۸۹ ۲-۸ نقوش گیاهی در آثار اسلامی
۹۲ ۲-۹ هنر گچبری در دوره اسلامی
۹۳ ۲-۹-۱ معرفی اقسام شیوه های گچبری
۹۳ ۲-۹-۱-۱ گچبری شیروشکری
۹۳ ۲-۹-۱-۲ گچبری زبره
۹۴ ۲-۹-۱-۳ گچبری برجسته
۹۴ ۲-۹-۱-۴ گچبری برهشته
۹۵ ۲-۹-۱-۵ گچبری مطبق
۹۶ ۲-۹-۱-۶ گچبری بر روی آجر
۹۶ ۲-۹-۱-۷ تخمه در آوری (ایوان)
۹۷ ۲-۹-۱-۸ معرق گچی (گچتراش)
۹۷ ۲-۹-۱-۹ گچبری مشبک توری
۹۷ ۲-۹-۱-۱۰ تویپهای ته آجری
۹۸ ۲-۹-۱-۱۱ پنجره های گچی (لوحه های مشبک، شبک گچی)
۹۹ ۲-۹-۱-۱۲ گچبری روی آینه
۹۹ ۲-۹-۱-۱۳ کاربندیاها و رسمی بندی های گچی
۹۹ ۲-۹-۱-۱۴ تنگ بری
۹۹ ۲-۹-۱-۱۵ نقش پردازای و رنگ آمیزی گچ
۱۰۰ ۲-۹-۱-۱۶ گچبری روی زمینه کاشی
۱۰۰ ۲-۹-۱-۱۷ گچبری پته

۱۰۰ ۲-۹-۱-۱۸ مجسمه گچی
۱۰۱ ۲-۹-۲ نحوه اجرای گچبری
۱۰۲ ۲-۹-۳ شیوه های تزئینی گچ
فصل سوم: نگاهی به عصر سلجوقی و معرفی بناهای مسجد جامع کبیر قزوین، مسجد جامع	
۱۰۴ اردستان و بقعه پیر علمدار دامغان همراه کتیبه های موجود در آنها
۱۰۵ ۳-۱ حکومت ترکان، غزنویان، سلجوقیان
۱۱۰ ۳-۲ سیر تمدن و فرهنگ در عهد سلجوقی
۱۱۳ ۳-۲-۱ مکتب کتاب آرائی و کتاب سازی دوره سلجوقی
۱۱۵ ۳-۳ جغرافیای تاریخی شهر قزوین
۱۱۷ ۳-۴ مسجد جامع کبیر قزوین
۱۱۸ ۳-۴-۱ چگونگی شروع و پایان بنا
 ۳-۴-۲ شبستان یا مقصوره معروف به طاق جعفری یا مقصوره خمار تاشی و
۱۱۹ کتیبه های آن
۱۲۲ ۳-۴-۲-۱ کتیبه اول
۱۲۳ ۳-۴-۲-۲ کتیبه دوم
۱۲۴ ۳-۴-۲-۱-۲ ترجمه فارسی کتیبه
۱۲۴ ۳-۴-۲-۳ کتیبه سوم
۱۲۷ ۳-۴-۲-۴ کتیبه چهارم
۱۲۸ ۳-۴-۲-۵ کتیبه پنجم
۱۳۲ ۳-۵ درباره اردستان
۱۳۲ ۳-۶ مسجد جامع اردستان
۱۳۹ ۳-۶-۱ محراب مسجد جامع اردستان
۱۳۹ ۳-۶-۲ توصیف محراب اصلی
۱۳۹ ۳-۶-۳ تزئینات محراب
۱۴۱ ۳-۶-۴ محرابهای فرعی
۱۴۴ ۳-۷ جغرافیای تاریخی شهر دامغان
۱۴۵ ۳-۸ بقعه پیر علمدار دامغان

	فصل چهارم: اصول و مبانی طراحی حروف در گرافیک همراه با بررسی اصول گرافیکی
۱۵۲	حاکم بر طراحی حروف کتیبه های کوفی بناهای یادشده
۱۵۳	۱-۱-۴ مقدمه
۱۵۵	۲-۱-۴ اصول و مبانی طراحی حروف و گرافیک
۱۵۵	۱-۲-۱-۴ عناصر اولیه بصری
۱۵۵	۲-۲-۱-۴ کیفیات بصری
۱۵۶	۳-۱-۴ عناصر مورد توجه در فرآیند طراحی حروف
۱۵۶	۱-۳-۱-۴ نقطه
۱۵۷	۲-۳-۱-۴ خط
۱۵۸	۳-۳-۱-۴ سطح (جرم)
۱۵۹	۴-۳-۱-۴ حجم (بعد سوم)
۱۶۰	۵-۳-۱-۴ بافت
۱۶۱	۶-۳-۱-۴ فضا
۱۶۳	۴-۱-۴ قواعد طراحی در امر طراحی حروف
۱۶۳	۱-۴-۱-۴ ارتباط و هماهنگی
۱۶۵	۲-۴-۱-۴ تغییر حالت و جهت
۱۶۵	۳-۴-۱-۴ تکرار (ریتم)
۱۶۷	۴-۴-۱-۴ تأکید و تضاد
۱۶۸	۵-۴-۱-۴ برتری
۱۶۸	۶-۴-۱-۴ توازن
۱۶۹	۷-۴-۱-۴ موقعیت یا ساختار
۱۷۰	۲-۴ تجزیه و تحلیل اصول گرافیکی حاکم بر طراحی حروف کتیبه ها
۱۷۰	۱-۲-۴ کتیبه کوفی مزهر داخل طاق جعفری مسجد جامع قزوین
۱۷۱	۱-۱-۲-۴ مشخصات کتیبه
۱۷۲	۲-۱-۲-۴ ارزشهای هنری و زیبایی شناسی کتیبه
۱۷۴	۳-۱-۲-۴ ترکیبات زمینه خطوط

۱۷۴ ۴-۱-۲-۴ تزئینات حروف
۱۷۸ ۵-۱-۲-۴ نتایج بررسی
۱۸۳ ۶-۱-۲-۴ تنوع تصویری حروف الفبادر کتبه وانواع طراحی حروف بکاررفته در آن
۲۰۱ ۲-۲-۴ کتبه کوفی مورق زیرطاقی مسجد جامع اردستان
۲۱۴ ۳-۲-۴ کتبه داخل مقبره پیرعلمدار دامغان
۲۲۳ ۴-۲-۴ جدول مقایسه سه کتبه بایکدیگر
۲۲۴ نتیجه گیری
۲۳۰ گزارش بخش عملی
۲۳۵ فهرست منابع ومأخذ
۲۳۹ ضمائم تصویری
۲۵۱ چکیده به زبان انگلیسی

فهرست تصاویر

- تصویر ۱: خط تصویری هیروگلیف، مصر - تاریخ خط
- تصویر ۲: خط میخی آشوری - اطلس خط
- تصویر ۳: تحولاتی که در بعضی از حروف خط میخی از تصویری به اندیشه نگاری وهجائی والقبائی روی داده است - اطلس خط
- تصویر ۴: خط فینیقی که از راست به چپ نوشته می شده است - اطلس خط
- تصویر ۵: خط آرامی روی پاپیروس - تاریخ خط
- تصویر ۶: کتیبه آرامی باستان قرن ۹ ق.م - تاریخ خطهای جهان
- تصویر ۷: کتیبه آرامی ایرانی (بوکان، قرن ۸ ق.م) - زبان کتیبه و متون کهن
- تصویر ۸: خط پهلوی منفصل (تنگ براغ اقلید) - زبان کتیبه و متون کهن
- تصویر ۹: خط پهلوی متصل - تاریخ مختصر خط و سیر خوشنویسی در ایران
- تصویر ۱۰: خط دین دبیره به نقل از فریدون جنیدی (باستان شناس) - زبان، کتیبه و متون کهن
- تصویر ۱۱: خط اوستایی یا دین دبیره - اطلس خط
- تصویر ۱۲: مقررات خط میخی پارسی و خط فارسی و عبری و سانسکریت - سیر تحول خط
- تصویر ۱۳: بخشی از سوره بقره (آیه الکرسی) از قرآنی به خط کوفی غربی به خط وتذهیب علی ابن احمد الوراق ۴۱۰ ه. - The QURAN....
- تصویر ۱۴: کوفی باختری یا مغربی (مراکش قرن ۱۶ م) The QURAN....
- تصویر ۱۵: صفحه ای از قرآن به خط کوفی ابتدائی بانقطه های اعراب (قرن ۲ ه. ق)
- The QURAN....
- تصویر ۱۶: خط نبطی نمایانگر ریشه های خط عربی - فصلنامه هنر، ش ۳۱
- تصویر ۱۷: صفحه ای از قرآن به خط حضرت علی (ع)، موزه آستان قدس رضوی - مسجد در معماری ایران
- تصویر ۱۸: نامه حضرت ختمی مرتبت (ص) خطاب به منذر امیر بحرین ودعوت وی به اسلام - تجلی هنر در کتابت بسم الله
- تصویر ۱۹: کوفی ابتدائی (منطقه کربلا)، ۶۴ ه. ق - اطلس خط
- تصویر ۲۰: خط نبطی، منشأ خط عربی و کوفی، حجاز - تاریخ خطهای جهان
- تصویر ۲۱: کوفی کهن، سوره فجر با نقطه های ابوالاسودی - خط کوفی

- تصویر ۲۲: مفردات کوفی عربی و کهن بر اساس نسخه های قرآن به خط منسوب به ائمه (ع) - خط کوفی
- تصویر ۲۳: صفحه ای از قرآن با نقوش اسلیمی و تذهیب و خطوط سر سوره زرین کوفی - تجلی هنر در کتابت بسم الله
- تصویر ۲۴: صفحه ای از قرآن با نقوش اسلیمی و تذهیب و خطوط سر سوره زرین کوفی - تجلی هنر در کتابت بسم الله
- تصویر ۲۵: تکه ای از بافته ابریشمی با کتیبه خط کوفی و نقوش گیاهی و حیوانی، قرن ۱۲ م -
The Art and Architecture of Islam.....
- تصویر ۲۶: پارچه ابریشمی به شکل کفن با کتیبه کوفی، مکشوفه نزدیک تهران قرن ۱۱ م -
The monumental inscription from.....
- تصویر ۲۷: قطعه ای از پارچه ابریشمی با خط کوفی و تزئینات هندسی و حیوانی -
The Art and Architecture of Islam....
- تصویر ۲۸: پارچه ابریشم ویشم، با کتیبه خط کوفی و نقوش حیوانی (عقاب) - شاهکارهای هنر ایران
- تصویر ۲۹: ظرف فلزی با نقوش انسانی، حیوانی و گیاهی -
The Art and Architecture of Islam....
- تصویر ۳۰: قباب کتیبه گچبری برجسته، مسجد جامع اردستان - نگارنده
A Survey of Persian Art.....
- تصویر ۳۱: صفحه قرآن به خط کوفی پیرآموز (قرمطی) -
The QURAN.....
- تصویر ۳۲: صفحه ای از قرآن به خط کوفی ساده (محرر)، نگارش یافته باطلا -
The QURAN.....
- تصویر ۳۳: کاسه منقوش با خط کوفی و تزئینات گیاهی و درخت زندگی در وسط، نیشابور قرن ۱۰ م -
The Art and Architecture of Islam....
- تصویر ۳۴: کوفی کهن، قرن اول تا سوم ه. (سوره طه) - خط کوفی
- تصویر ۳۵: خط کوفی موشح گره دار به خط محمد علی عطار هروی (افغانستان) - کتیبه کوفی مسجد جامع قزوین، زارعی
A Survey of Persian Art.....
- تصویر ۳۶: کوفی بنائی با کلمه الله - دکتر خزائی
- تصویر ۳۷: کوفی عربی ساده (نقطه ها به صورت اعراب، سوره بینه - خط کوفی
- تصویر ۳۸: کوفی بنائی، مسجد جامع اصفهان، ایوان شمالی -